

Afscheid van westers en niet-westers

Naar meervoudige indelingen
van herkomstgroepen

Mark Bovens, Roel Jennissen,
Meike Bokhorst en Godfried Engbersen

WRR

WRR-Policy Briefs zijn korte publicaties waarin wordt gereflecteerd op een actueel beleidsthema vanuit de wetenschappelijke kennis en op basis waarvan de WRR handreikingen doet voor het beleid.

Juni 2021, nr.8

Uitgever: WRR

Redactie: WRR

Vormgeving: Ready for take-off, Den Haag

Omslagafbeelding: Steffie Padmos, Amsterdam

ISBN: 978 94 90186 94 4

Deze publicatie graag citeren als:

Mark Bovens, Roel Jennissen, Meike Bokhorst en Godfried Engbersen (2021)

Afscheid van westers en niet-westers. Naar meervoudige indelingen van herkomstgroepen, WRR-Policy Brief 8, Den Haag: WRR.

Afscheid van westers en niet-westers

Naar meervoudige indelingen
van herkomstgroepen

Mark Bovens, Roel Jennissen,
Meike Bokhorst en Godfried Engbersen

Ten geleide

Het is tijd om afscheid te nemen van de standaardindeling westers/niet-westers in onderzoek en beleid. Dit onderscheid is wetenschappelijk niet onderbouwd en weinig informatief, en het label roept negatieve associaties op. De overheid dient standaard-tweedelingen te vermijden bij de clustering en labeling op basis van herkomstlanden. Standaardtweedelingen zijn handzaam, maar bieden onvoldoende informatieve verfijning en kunnen leiden tot stereotyperingen. Vaak is clustering helemaal niet nodig, omdat kan worden volstaan met een substitutievariabele, zoals economische ontwikkeling. Worden clusters toch gebruikt, dan dient de onderzoeks- of beleidsvraag te bepalen hoe de clustering van landen eruitziet.

In het kader van het project Migratiediversiteit heeft de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) aandacht besteed aan het idioom rond migratie en integratie en aan de vraag tot in welke generatie inwoners een ‘migratieachtergrond’ hebben. Na de publicatie van de WRR-verkenning *Migratie en classificatie: Naar een meervoudig migratie-idioom* is in onderzoek en beleid afscheid genomen van de labels autochtoon en allochtoon.

Deze policy brief laat zien dat het ook wenselijk is om afscheid te nemen van de standaard-tweedeling ‘westers/niet-westers’. De beste manier waarop herkomstlanden kunnen worden geclusterd, als dat überhaupt nodig is, hangt af van de onderzoeksvraag. De vraag in hoeverre de tweede generatie ook een ‘migratieachtergrond’ heeft, verdient een aparte beschouwing en komt in deze policybrief niet aan de orde. Wij volgen op dit punt de standaarddefinitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).¹ Hopelijk kunnen onze overwegingen behulpzaam zijn bij het bredere debat in wetenschap, beleid en maatschappij over het idioom rond migratie en integratie.

Will Tiemeijer, Josta de Hoog en Mérove Gijsberts hebben een interne klankbordrol vervuld. Ruben van Gaalen (CBS en Universiteit van Amsterdam), Stijn Verbeek (Onderwijsraad) en Arjen Verweij (ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) hebben externe review verzorgd van een eerdere versie van het manuscript. De WRR heeft over dit vraagstuk in een eerder stadium van gedachten gewisseld met deskundigen van het CBS en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Onze dank gaat in het bijzonder uit naar Han Nicolaas van het CBS en Jaco Dagevos van het SCP.

1 Voor het volledige afwegingskader van het CBS met betrekking tot de migratie- en integratiestatistieken zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/diversen/2021/cbs-afwegingskader-migratie-en-integratiestatistieken>.

Inhoud

	Ten geleide	5
1	Westers of niet-westers: that's not the question	9
2	Eisen aan clusters en labels	14
3	Alternatieve clusteringen	17
4	Conclusie: naar meervoudige indelingen	25
	Literatuur	26

1 Westers of niet-westers: that's not the question

Een veelgebruikt onderscheid

Bij het monitoren van de maatschappelijke positie van mensen met een migratieachtergrond hebben decennialang twee begrippenparen centraal gestaan: allochtoon/autochtoon en westers/niet-westers. Van het eerste begrippenpaar heeft de overheid afscheid genomen op voorstel van de WRR. Het label 'allochtoon' is niet correct voor in Nederland geboren kinderen van migranten en heeft in de loop van de tijd een negatieve connotatie gekregen. Wel gebruiken onderzoekers en beleidsmedewerkers het begrippenpaar westers/niet-westers nog veelvuldig. Naar onze mening is het de hoogste tijd om ook van dat begrippenpaar afscheid te nemen, vooral omdat dit onderscheid geen wetenschappelijke onderbouwing kent. Ook heeft het weinig informatieve waarde vanwege de grote verscheidenheid aan migrantengroepen in ons land. Bovendien heeft het begrippenpaar negatieve connotaties.

In wetenschap en beleid bestaat behoefte aan informatie over hoe het gaat met de verschillende bevolkingsgroepen in ons land. Dat kan informatie zijn over gezondheidsverschillen, arbeidsparticipatie, onderwijsachterstanden, discriminatie of criminaliteit. Bij het in kaart brengen van informatie over groepen met een migratieachtergrond hanteren onderzoekers en beleidsmakers vaak de dichotomie westers/niet-westers. Zo verdelen het CBS en het SCP bij hun rapportages over werkloosheid, schoolprestaties, criminaliteit en een reeks van andere onderwerpen de bevolking met een migratieachtergrond vaak in 'westers' en 'niet-westers' of 'overig niet-westers'.

Deze tweedeling is rond 1989 binnen het CBS bedacht om een clustering aan te brengen onder de grote groep van herkomstlanden van migranten. Na verloop van tijd werd de tweedeling steeds vaker gebruikt en in 1999 is zij geformaliseerd na afstemming met de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW).² "Het idee leefde dat de integratie van Nederlanders met een niet-westerse migratieachtergrond verschilde van die van Nederlanders met een westerse migratieachtergrond", aldus het CBS.³

² Bron: mondelinge mededeling van Joop de Beer. Zie verder Keij 2000: 14.
³ www.nieuwwij.nl/interview/tanja-traag-cbs-begrippen-westers-en-niet-westers-staan-ter-discussie/.

Kader 1: De indeling westers/niet-westers

In 1999 introduceerde het CBS een standaarddefinitie van ‘allochtonen’, waarbij ook onderscheid werd gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Onder de westerse herkomstlanden vallen tegenwoordig alle landen in Europa, met uitzondering van Turkije, maar inclusief alle voormalige lidstaten van de Sovjet-Unie, Noord-Amerika, Oceanië, Japan en Indonesië, met inbegrip van het voormalige Nederlands-Indië.

De niet-westerse herkomstlanden bestaan uit Turkije en alle landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië, met uitzondering van Japan en Indonesië en de voormalige Aziatische lidstaten van de Sovjet-Unie.

De onderbouwing voor deze indeling luidde destijds als volgt:

“De reden voor dit onderscheid is ingegeven door de verschillen in sociaal-economische en culturele positie tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Als een groep in één of beide opzichten sterk op de Nederlandse bevolking lijkt, wordt deze groep tot de westerse allochtonen gerekend. De allochtonen met Indonesië als herkomstland vormen een speciale groep. Ze worden gerekend tot de westerse allochtonen. Veel van de personen met Indonesië of voormalig Nederlands-Indië als herkomstland zijn van Nederlandse afkomst.”⁴

Het onderscheid heeft sindsdien een grote vlucht genomen in onderzoek en beleid. In de CBS-*Jaarrapporten Integratie* komt het label ‘niet-westers’ in 2016 bijvoorbeeld 353 keer voor, in 2018 265 keer en in 2020 407 keer. Omdat het CBS vaak de leverancier is van data voor grootschalig onderzoek, komen het onderscheid en de labels die het CBS hanteert vervolgens ook terug in tal van onderzoeken en beleidsstukken. Vooral de ministeries van SZW, VWS, BZK, OCW en J&V gebruiken het onderscheid in beleidsnota’s om ongelijkheid en achterstanden op de arbeidsmarkt, in de gezondheidszorg, in wonen en wijken, het onderwijs en de veiligheid te beschrijven. Zo wordt op het gebied van wonen en wijken het onderscheid naar westers en niet-westers gemaakt bij het beschrijven van onder meer ruimtelijke verschillen en concentratie. In het jeugdbeleid, de jeugdzorg en het veiligheids- en justitiebeleid dient de term ‘niet-westers’ om probleemgroepen voor beleid te identificeren. Het veelvuldige gebruik in beleidsstukken leidt er op zijn beurt toe dat het onderscheid vaak in Kamerstukken is te vinden.

Aantal keer ‘niet-westers’ in Kamerstukken, 2015/16-2019/20

jaar	aantal
2019/20	345
2018/19	298
2017/18	229
2016/17	217
2015/16	247

Een onhelder en onwenselijk onderscheid

Van verschillende kanten is er al geruime tijd kritiek op het gebruik van de tweedeling westers/niet-westers in onderzoek en beleid⁵. In de WRR-verkenning *Migratie en Classificatie* hebben we laten zien dat die tweedeling om meerdere redenen onwenselijk is.⁶

In de eerste plaats is dit onderscheid niet gebaseerd op wetenschappelijke literatuur. Het is niet helder wat de theoretische overwegingen en criteria zijn op grond waarvan het ene herkomstland als westers wordt gezien en het andere niet. Hoewel de indeling in semantische zin een geografische basis heeft, is duidelijk dat geografie niet de logica is. De meeste landen die ten westen van ons land liggen, zoals alle landen in Latijns-Amerika, gelden als niet-westers, terwijl veel landen die ten oosten van ons liggen, zoals alle landen in Oost-Europa, Japan en Indonesië wel als westers gelden. Het heeft er zelfs enige schijn van dat veel landen die ooit onder de West-Indische Compagnie vielen, zoals de landen in West-Afrika, Zuid- en Midden-Amerika, en de voormalige Nederlandse Antillen⁷, niet-westers zijn, terwijl veel landen die onder de Verenigde Oost-Indische Compagnie vielen, zoals Indonesië en Japan, juist *wel* westers zijn.

In de summier toelichting bij de introductie van dit onderscheid werd destijds gesteld dat het “is ingegeven door de verschillen in sociaal-economische en culturele positie tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Als een groep in één of beide opzichten sterk op de Nederlandse bevolking lijkt, wordt deze groep tot de westerse allochtonen gerekend.”⁸ Onduidelijk is echter hoe sociaal-economische en culturele gelijkenis zijn geoperationaliseerd. Waarom is Japan bijvoorbeeld wel westers en Zuid-Korea niet, terwijl beide landen in economisch en cultureel opzicht, zeker vanuit Nederland gezien, veel op elkaar lijken? Een belangrijke overweging lijkt te zijn geweest dat Japan destijds lid was van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en Zuid-Korea niet.⁹

De tweedeling is overwegend cultureel van aard en gaat over culturele nabijheid. Maar ook daarbij is niet helder wat de criteria zijn om landen in te delen. Zo valt niet goed uit te leggen waarom Japan en Indonesië, waar niet-Europese talen worden gesproken en shintoïsme, boeddhisme en de islam de belangrijkste religies zijn, wel westers zijn, maar alle landen in Zuid-Amerika, waar Europese talen worden gesproken en het katholicisme de overheersende religie is, als niet-westers gelden. Helemaal wonderlijk is dat Oezbekistan en Papoea-Nieuw-Guinea als westers gelden, terwijl Suriname en Curaçao, waar

5 Bijvoorbeeld Van der Haar en Yanow 2011; Ham en Van der Meer 2012; Frissen et al. 2012.

6 Bovens et al. 2016.

7 Het land de Nederlandse Antillen omvatte sinds de totstandkoming van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden in 1954 zes eilanden in de Caribische Zee (Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Eustatius, Sint Maarten en Saba) die politieke autonomie binnen het Koninkrijk der Nederlanden verkregen. Vanaf 1 januari 1986 maakt Aruba geen deel meer uit van de Nederlandse Antillen. Het verkreeg op deze datum de gewenste ‘status aparte’ binnen het koninkrijk, waardoor het werd verlost van de als dominant ervaren positie van Curaçao. Op 10 oktober 2010 hield het land de Nederlandse Antillen op te bestaan. Naast Aruba werden ook Curaçao en Sint Maarten autonome landen binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn weer deel gaan uitmaken van het Nederlandse staatsbestel. Tegenwoordig bestaat het Koninkrijk der Nederlanden dan ook uit vier landen: Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten. De Caribische delen van het koninkrijk noemen we in deze publicatie ‘de voormalige Nederlandse Antillen’. Daarbij verwijzen we dus naar de situatie van vóór 1 januari 1986 (de status aparte van Aruba). Voor de leesbaarheid zullen we ook wel gebruik maken van ‘de Antillen’ om de Caribische delen van het koninkrijk aan te duiden, ook al zijn we ons ervan bewust dat in geografische zin alle eilanden in het Caribische gebied tot de Antillen worden gerekend.

8 Keij 2000: 14.

9 Bron: mondelinge mededeling Joop de Beer.

Nederlands een officiële taal is en het onderwijssysteem op Nederland is georiënteerd, als niet-westers worden gezien. Als er één groep migranten is die in cultureel opzicht op Nederland was georiënteerd, dan waren het juist de migranten uit die herkomstlanden.

In de tweede plaats is deze tweedeling steeds minder informatief. Doordat de verscheidenheid naar herkomst onder migranten is toegenomen, biedt de dichotomie steeds minder zicht op wat er in de samenleving werkelijk aan de hand is. Eind vorige eeuw bestond de cluster 'niet-westers' nog voornamelijk uit de klassieke herkomstlanden Suriname, de Antillen, Marokko en Turkije. Inmiddels zijn er ook substantiële groepen migranten uit China, India, Iran, Irak, Syrië, Eritrea en Somalië in ons land komen wonen, die ook onder het label 'niet-westers' vallen. Ook de verscheidenheid binnen de cluster 'westers' is sterk toegenomen door de komst van grote groepen migranten uit Midden- en Oost-Europa en uit landen die ooit deel uitmaakten van de voormalige Sovjet-Unie. Daardoor is steeds minder duidelijk over wie het gaat als er uitspraken worden gedaan over de situatie van westerse of van niet-westerse migranten.

Ook de sociaal-economische verscheidenheid binnen migrantengroepen is sterk toegenomen, waardoor het onderscheid westers/niet-westers aan informatieve kracht heeft ingeboet. Kenniswerkers uit India, studenten uit de Antillen, arbeidsmigranten uit Turkije en asielzoekers uit Eritrea vallen allemaal in de categorie niet-westers, terwijl de – in veel opzichten vergelijkbare – kenniswerkers uit Japan, studenten uit Indonesië, arbeidsmigranten uit Bulgarije en asielzoekers uit Tsjetsjenië in de categorie westers vallen.

In de derde plaats heeft het begrip niet-westers een uitsluitende werking. Het zet die groep inwoners apart als 'niet van hier'. De tweedeling 'westers en niet-westers' is daarmee een rangschikking in plaats van een neutrale nevenschikking. Dat speelt in het bijzonder bij de tweede generatie, die in Nederland is geboren en getogen, en toch als 'niet-westers' wordt gelabeld. Het label 'westers' heeft bovendien een positieve connotatie, die deels een geopolitieke achtergrond heeft. Denk aan de 'westerse mogendheden' tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, of aan het vrije Westen tijdens de Koude Oorlog. In dit taalgebruik is iets 'westers' meestal positief en iets 'niet-westers' minder positief of zelfs vijandig.¹⁰

De clustering heeft ook een koloniale connotatie. Onder de westerse herkomstlanden vallen vooral de landen met een overwegend Europese bevolking, zoals de landen van Europa en Noord-Amerika, maar ook voormalige koloniën met een overwegend uit Noordwest-Europa afkomstige bevolking, zoals Australië en Nieuw-Zeeland. Voormalige koloniën die geen overwegend Noordwest-Europese bevolking kennen, zoals de landen in Latijns-Amerika, gelden als 'niet-westers', ook als zij in cultureel opzicht sterk op Europa zijn georiënteerd, zoals Argentinië en Chili. Indonesië wordt als westers gezien, omdat in ons land de migranten uit Indonesië overwegend afstammen van de Europese kolonisten. Of zoals het CBS het destijds uitdrukte: "Veel van de personen met Indonesië of voormalig Nederlands-Indië als herkomstland zijn van Nederlandse afkomst."¹¹ De migranten uit Suriname en de Antillen, die waren geschoold in de Nederlandse taal en cultuur, worden als niet-westers geclassificeerd, omdat zij in meerderheid niet afstammen van Nederlandse kolonisten. Door al deze bagage is het ongelukkig om dit begrippenpaar te hanteren in bevolkingsstatistieken en beleidsstukken, waarvoor zo neutraal mogelijke labels de voorkeur verdienen.

Classificaties naar herkomst blijven zinvol

Is het dan niet beter om maar helemaal op te houden met het indelen van de bevolking naar herkomst? Frankrijk ziet daar bijvoorbeeld vanaf om principiële redenen en vanwege het risico op stereotyperingen. De keerzijde daarvan is echter dat goede informatie ontbreekt om achterstanden en discriminatie systematisch in kaart te brengen.¹²

In onze eerdere verkenning hebben we laten zien dat een onderscheid naar herkomst in onderzoek en beleid wel degelijk nuttig en legitiem kan zijn. Zo kan onderzoek naar specifieke herkomstgroepen nuttig zijn om gezondheidsverschillen en sociale achterstanden op te sporen en te verhelpen, en om structurele discriminatie aan te tonen. Bij onderzoek naar diabetes is het bijvoorbeeld zinvol om naar specifieke herkomstgroepen te kijken waarvan bekend is dat zij een grotere aanleg hebben voor, of prevalentie van, diabetes, zoals inwoners met een Surinaams-Hindostaanse, Turkse, of Amerikaanse achtergrond. Een ander voorbeeld zijn de thalassemieën. Deze erfelijke bloedafwijkingen komen het meest voor bij mensen afkomstig uit het Middellandse Zeegebied, het Midden-Oosten, Zuidoost-Azië en het Indische subcontinent.¹³ Ook kan het legitiem zijn om bij schooluitval of ouderschap het herkomstland als factor in de analyse mee te nemen. Maar dit vraagt wel dat het maken van dit onderscheid zorgvuldig gebeurt en alleen als er geen alternatieven zijn.

De boodschap van deze policy brief is dat de standaardtweedeling ‘westers/niet-westers’ niet meer past. Beter is het om de clustering en labeling van herkomstlanden af te laten hangen van de specifieke onderzoeks- of beleidsvraag. In veel gevallen is het overigens niet nodig om te werken met clusters op basis van herkomstlanden en is het beter te werken met continue variabelen.

We bespreken hierna eerst een aantal eisen waar clusters en labels aan dienen te voldoen. Vervolgens bespreken we verschillende alternatieven voor de indeling van herkomstgroepen. Een grote uitdaging hierbij is dat deze clusters met bijbehorende labels zowel eenvoud als verfijning moeten bieden, zo weinig mogelijk pejoratieve effecten moeten hebben en de tand des tijds redelijk goed moeten kunnen doorstaan.

12 De Franse demograaf Patrick Simon (2008) die daarover zeer kritisch is, spreekt daarom van een “keuze voor onwetendheid”.

13 Bijvoorbeeld Karimi et al. 2012.

2 Eisen aan clusters en labels

Classificatie bestaat uit verschillende componenten, waaronder het verzamelen van data, het clusteren van groepen en het labelen van deze clusters. Clustering of categorisering is de indeling van de verzamelde data in groepen om zo de complexiteit te reduceren. Labelen is het toewijzen van termen aan die clusters. In de literatuur is er discussie over elk van deze componenten. In onze eerdere verkenning hebben we al laten zien dat er bijvoorbeeld grote verschillen zijn tussen landen in de wijze waarop de data worden verzameld – variërend van op basis van geboorteland en bevolkingsadministratie in Nederland tot op basis van zelfidentificatie en volkstellingen in de Verenigde Staten. In deze policy brief beperken we ons tot de componenten clustering en labeling.

Wanneer clusteren?

We hebben in onze eerdere verkenning criteria opgesteld om onderscheid naar herkomst te gebruiken in beleid en onderzoek.¹⁴ De eerste vraag is of het überhaupt nodig en verantwoord is om data te verzamelen over herkomst en om deze vervolgens te clusteren. Of dat zo is, hangt af van het antwoord op een viertal deelvragen. Deze hebben we weergegeven in kader 2.

Kader 2: Wanneer classificeren en daarna clusteren naar herkomst?

1. Dient de classificatie een legitiem doel (legitimiteit)?
2. Draagt ze bij aan het bereiken van het doel (functionaliteit)?
3. Kan het doel niet op een andere manier worden bereikt (subsidiariteit)?
4. Wegen de voordelen op tegen de nadelen (proportionaliteit)?

In onze eerdere verkenning hebben we deze criteria nader uitgewerkt. Classificatie dient altijd te gebeuren om legitieme redenen, zoals het tegengaan van achterstanden. Daarbij dienen ook de performatieve nadelen te worden meegewogen. Soms wordt te makkelijk een standaardindeling naar herkomst gehanteerd en wegen de risico's van stereotyperingen niet op tegen het te realiseren doel.¹⁵ Classificaties en clusters zijn altijd vereenvoudigingen die de werkelijkheid geweld aandoen en dienen daarom niet lichtzinnig te worden toegepast (proportionaliteit). In deze policybrief gaan we nog wat uitgebreider in op het tweede en derde criterium.

Functionaliteit hangt af van de vraag

Door de toenemende verscheidenheid onder inwoners met een migratieachtergrond is een standaardclustering in westers/niet-westers steeds minder functioneel, gegeven de informatie die die clustering oplevert. De verschillen binnen de twee clusters zijn vaak groter dan de verschillen tussen de clusters. Japan heeft veel meer gemeen met Zuid-Korea en met andere Oost-Aziatische landen die in de cluster niet-westers zitten, dan met België, waarmee het wel in één cluster zit. Iets dergelijks geldt ook voor Suriname en de Antillen, die in veel opzichten meer gemeen hebben met Nederland en België dan met China of Saudi-Arabië, waarmee ze wel in één cluster zitten. Een vaste dichotomie is overzichtelijk en handzaam, maar zal in veel gevallen niet erg informatief zijn. We hebben in de eerdere verkenning dan ook voorgesteld om de standaardtweedeling ‘westers’ versus ‘niet-westers’ niet te vervangen door een andere vaste indeling in herkomstlanden. Heel veel van de bovengenoemde problemen zijn te voorkomen door een standaardindeling te vermijden.

Of een clustering functioneel is, hangt vooral af van wat je wilt weten. Bij voorkeur bepaalt de onderzoeks- of beleidsvraag hoe de clustering eruitziet, als het überhaupt al nodig is om te classificeren naar herkomstland. Bij de vraag hoeveel leerlingen op scholen uit de voeten kunnen met het standaard Nederlandstalige lesmateriaal, is het bijvoorbeeld zinnig om onderscheid te maken tussen inwoners die afkomstig zijn uit Nederlandstalige landen, zoals België, Suriname, de voormalige Nederlandse Antillen en Zuid-Afrika, versus mensen uit niet-Nederlandstalige landen. De clustering kan dus een dichotomie zijn, maar vaak is het verstandiger om een meervoudig onderscheid te hanteren. Zo kan het bij onderzoek naar economische integratie zinvol zijn om onderscheid te maken naar groepen van herkomstlanden met verschillende ontwikkelingsniveaus. En bij onderzoek naar de effecten van culturele verscheidenheid op sociale cohesie is het zinvol om alle in Nederland voorkomende herkomstgroepen in te delen in een aantal geaggregeerde clusters van enige omvang.¹⁶

Substitutie is de koninklijke weg

Ook de derde deelvraag, over subsidiariteit, is in dit verband zeer relevant. Het is lang niet altijd nodig om onderscheid naar herkomstlanden te maken om toch voor beleid relevante informatie te kunnen verzamelen. Voor sommige variabelen, zoals inkomen en opleiding¹⁷, beschikt het CBS over data op persoonsniveau en is het, in beginsel, niet nodig om herkomstlanden als proxy te gebruiken. Dan vervalt de noodzaak voor classificatie op basis van herkomstland.

In andere gevallen zijn die data niet of moeilijk beschikbaar en kunnen kenmerken van herkomstlanden een proxy zijn voor kenmerken van individuen of groepen. Maar ook dan is het niet altijd nodig om ze in groepen te clusteren en te labelen. In veel gevallen zijn herkomstlanden op een schaal in te delen en is het niet nodig om aparte categorieën te maken. Zo kan het legitiem en functioneel zijn om in onderzoek of beleid aandacht te besteden aan het welvaartsniveau van de landen waar migranten vandaan komen. Daarvoor is het niet nodig om een indeling te maken in ‘arme’ versus ‘rijke’ herkomstlanden. Onderzoekers kunnen daartoe gewoon het bruto binnenlands product (bbp) per hoofd van de verschillende landen meenemen als een continue variabele in de analyse. Voor de overzichtelijkheid kunnen onderzoekers in beschrijvende analyses

16

Bijvoorbeeld Jennissen et al. 2018.

17

Dit geldt vooral voor de tweede generatie. Het CBS beschikt vaak niet over het opleidingsniveau van mensen die in het buitenland zijn geboren.

bijvoorbeeld gebruikmaken van kwintielen zonder de herkomstlanden expliciet te noemen. Dit geldt niet alleen voor welvaartsniveau. Zoals we straks zullen laten zien, zijn de meeste relevante variabelen op zich prima als continue variabele te operationaliseren en mee te nemen in verklarende of beschrijvende analyses. Veel van de performatieve nadelen die kleven aan clustering en labeling vervallen daarmee.

Hoe clusteren en labelen?

Indien het toch zinvol is om herkomstlanden te groeperen als proxy voor de kenmerken van individuen of groepen, is de volgende vraag hoe het mogelijk is op een verantwoorde manier te clusteren. Voor het clusteren van herkomstgroepen hebben we in onze eerdere verkenning een aantal eisen geformuleerd. Deze staan in kader 3.¹⁸

Kader 3: Hoe clusteren naar herkomst?

Bij de beoordeling van de geschiktheid van clusters en termen zijn twee soorten eisen van belang:

1. *Informatieve eisen*: clusters en termen moeten
 - a. voldoende empirische verfijning bieden;
 - b. continuïteit en validiteit van onderliggende indelingen waarborgen;
 - c. zo min mogelijk begripsmatige verwarring veroorzaken.

2. *Performatieve eisen*: de termen moeten
 - a. zo min mogelijk uitsluitende werking hebben;
 - b. zo min mogelijk negatieve associaties oproepen;
 - c. zoveel mogelijk nevenschikken en niet onderschikken.

Dit kader laat zien waarom het onderscheid westers/niet-westers niet geschikt is. Het onderscheid biedt in veel gevallen onvoldoende empirische verfijning en de labels zijn begripsmatig verwarrend. Daarnaast hebben de labels een uitsluitende en onderschikkende werking. De vraag is vervolgens of er alternatieve indelingen zijn die beter scoren op deze eisen.

3 Alternatieve clusteringen

Er zijn tegenwoordig inwoners uit meer dan 200 herkomstlanden in ons land.¹⁹ Het is dan ook ondoenlijk om elk herkomstland als aparte categorie op te nemen in de analyses en tabellen. Hoe kun je, zonder de tweedeling westers/niet westers te gebruiken, toch op een verantwoorde wijze tot enigszins handzame clusters komen?

Geografie als basis

Het meest voor de hand liggende alternatief is een clustering op basis van mondiale regio's. Clustering van herkomstlanden op basis van geografische ligging biedt ruime mogelijkheden tot empirische verfijning. De clusters kunnen immers zo klein of zo groot gemaakt worden als gewenst. De onderliggende indeling in herkomstlanden blijft gehandhaafd, waardoor de continuïteit en de validiteit gewaarborgd blijven. Geografische herkomst is bovendien een betrekkelijk neutrale indeling die geen onderschikking impliceert, mits daarbij gekozen wordt voor neutrale labels – 'derdewereldlanden' is om die reden niet erg geschikt als label. Ook biedt een geografische indeling voldoende basis voor internationale vergelijkingen. Een geografische indeling scoort dus hoog op de meeste informatieve en performatieve criteria uit kader 3.

Zo is een clustering mogelijk op basis van werelddelen:²⁰ Europese landen (Europa, inclusief de voormalige Europese Sovjetrepublieken en Rusland), Afrikaanse landen, Aziatische landen, Amerikaanse landen (inclusief de Cariben) en de Oceanische landen. Daarbinnen is weer verdere variatie mogelijk, bijvoorbeeld tussen West- en Oost-Europa, Noord-Afrika en Sub-Sahara-Afrika, Midden-Oosten en Verre Oosten, en tussen Noord-, Midden- en Zuid-Amerika.

Een geografische indeling zal echter niet altijd goed scoren op de 'wanneer'-criteria uit kader 2. Een indeling naar werelddelen zal voor veel onderzoeks- en beleidsvragen niet altijd zinvol zijn. Daarvoor zijn de sociaal-economische en sociaal-culturele verschillen binnen deze geografische regio's vaak te groot. Migranten uit de Verenigde Staten of Canada hebben niet zoveel gemeen met migranten uit Haïti of Peru. Zij hebben veelal meer gemeen met migranten uit het Verenigd Koninkrijk of Nieuw-Zeeland. Dat is de erfenis van het Britse Gemenebest. En door de Nederlandse koloniale geschiedenis hebben migranten uit Suriname en de Antillen in veel opzichten meer gemeen met migranten uit het voormalig Nederlands-Indië dan met migranten uit Venezuela. Clustering op basis van geografische locatie zal beleidsmakers bijvoorbeeld niet veel helpen bij de vraag welke groepen extra aandacht nodig hebben op de arbeidsmarkt of in het onderwijs.

Ze kan echter wel zinvol zijn voor losstaande standaardstatistieken, die het CBS bijvoorbeeld verzamelt. Hier ligt namelijk geen specifieke onderzoeksvraag aan ten grondslag. Ook kan een clustering op basis van geografie nuttig zijn voor verkennende analyses, die niet bestemd zijn voor publicatie en waarbij er ook (nog) geen specifieke onderzoeksvraag is. Onderzoekers kunnen dan op relatief eenvoudige wijze in- en uitzoomen van complete werelddelen naar individuele herkomstlanden en vice versa.

19 Volgens de Verenigde Naties (VN) waren er in 2019 slechts 193 plus 2 (Vaticaanstad en de Palestijnse Autoriteit) landen op de wereld. Het herkomstland van individuen is echter gebaseerd op het geboorteland of het geboorteland van een ouder van een persoon. Daarom kunnen in Nederland verblijvende personen herkomstlanden hebben die niet meer bestaan zoals Joegoslavië, Tsjechoslowakije, de Sovjet-Unie en zelfs Oostenrijk-Hongarije. Dit verklaart waarom er meer herkomstlanden zijn.

20 Zie bijvoorbeeld de indeling in werelddelen en regio's van de VN.

Een nadeel van het gebruik van ‘geografie’ als basis kan zijn dat het voor beleid op het terrein van integratie soms zinvoller is om te classificeren op basis van de kenmerken van de *in Nederland aanwezige populatie* afkomstig uit een bepaald herkomstland dan op de kenmerken van de populatie die zich nog in het betreffende herkomstland bevindt. Het belangrijkste voorbeeld in de Nederlandse context is hierbij de bevolking met als herkomstland Indonesië/voormalig Nederlands-Indië. Deze heeft in Nederland heel andere kenmerken dan in het huidige Indonesië.

Welvaart als basis

Een andere voor de hand liggende indeling is die naar het welvaartsniveau van herkomstlanden. Dat was destijds één van de overwegingen achter het onderscheid westers/niet-westers. In plaats van het lidmaatschap van de OESO als proxy te gebruiken, is een indeling denkbaar op basis van de Human Development Index van de VN.²¹ Die maakt een vierdeling en onderscheidt zeer ontwikkelde landen (Verenigde Staten, Canada, Europa, Rusland, Chili, Argentinië, Japan, Zuid-Korea, Taiwan, Australië, Nieuw-Zeeland en de Golfstaten), hoog ontwikkelde landen (zoals China, Indonesië, Brazilië en de meeste andere landen in Zuid- en Midden-Amerika, Zuid-Afrika, noorden van Afrika), matig ontwikkelde landen (zoals India, Laos, Cambodja, Irak, Namibië, Angola) en laag ontwikkelde landen (zoals Afghanistan, Jemen, en de meeste landen in Sub-Sahara-Afrika).

Een dergelijke clustering sluit aan bij wat internationaal gebruikelijk is en biedt meer verfijning dan een dichotomie zoals het wel of niet lid zijn van de OESO. Voor het beleid kan het ontwikkelingsniveau van het herkomstland van migranten een relevante indicator zijn, bijvoorbeeld als het onderzoek zich richt op onderwijsachterstanden, gezondheidsverschillen of afstanden tot de arbeidsmarkt. Tegen een dergelijke vierdeling pleit echter dat deze een negatieve performatieve werking kan hebben. De kwalificatie van een herkomstland als ‘matig’ of ‘laag ontwikkeld’ kan ook een label worden voor de individuele migranten uit de betreffende landen. Ook zal deze clustering door de tijd heen niet altijd stabiel zijn. Sommige landen maken een economische inhaalslag en de clustering zal dan moeten worden aangepast. Denk aan een land als China, dat nu nog als ‘hoog’ ontwikkeld staat geïnclassificeerd, maar dat binnenkort ‘zeer ontwikkelde’ landen als Rusland en Argentinië zal inhalen.

Zoals we hierboven al aangaven, is een dergelijke clustering en labeling in de meeste gevallen echter niet nodig, omdat economische ontwikkeling prima valt mee te nemen als substitutievariabele. Zo kan worden volstaan met het bbp per hoofd van de bevolking of met het ontwikkelingsniveau per land zoals berekend door de VN.

Ook bij deze clustering en substitutie moet rekening worden gehouden met het feit dat het welvaartsniveau van de subpopulatie van migranten in Nederland soms heel anders is dan het welvaartsniveau van de doorsneebevolking in het land van herkomst. Denk bijvoorbeeld aan de Indiase kenniswerkers in de regio Eindhoven. Hun welvaarts- en ontwikkelingsniveau zal vermoedelijk hoger zijn dan dat van de gemiddelde inwoner met een Nederlandse achtergrond.

Staatsvorm als basis

Een derde mogelijke indeling is op basis van staatsvorm, waarbij vooral het onderscheid tussen democratische rechtsstaten en autoritaire regimes voor de hand ligt. Een dergelijke indeling kan relevant zijn bij onderzoek naar verschillen in politieke attitudes en politiek gedrag. Of een herkomstland wel of niet een democratische rechtsstaat is, kan bijvoorbeeld gevolgen hebben voor de mate waarin migranten vertrouwen hebben in het politieke systeem en bereid zijn te gaan stemmen of anderszins politiek te participeren.²² Ook kan het uitmaken voor het vertrouwen in de politie en andere staatsinstellingen.²³ Dit onderscheid is bovendien goed te operationaliseren, bijvoorbeeld op basis van de indexen van Freedom House of van het V-Dem-project van de Universiteit van Göteborg.²⁴

Voor deze indeling geldt enigszins hetzelfde als voor clustering op basis van economische ontwikkeling. De verschillende indexen die beschikbaar zijn, kunnen als ordinale variabelen worden meegenomen, waardoor het niet altijd nodig is om te clusteren. Er is bovendien ook de nodige dynamiek op dit terrein. Landen als Turkije, Rusland, Hongarije en Brazilië hebben last van *democratic backsliding* en zijn in korte tijd sterk gedaald op de indexen van Freedom House. Andere landen, zoals Chili, zijn juist gestegen. Dat maakt het wat lastiger om staatsvorm door de tijd heen als standaardindeling te gebruiken. Betekent dat bijvoorbeeld dat we de migrantenpopulatie uit die landen in ons land opeens in andere clusters moeten indelen?

Cultuur als basis

Voor het verwerven van inzicht in mogelijke arbeidsmarkt- en onderwijsachterstanden, of voor onderzoek naar fricties rond sociale cohesie, is een clustering naar culturele nabijheid zinvoller dan een op basis van geografie, welvaart of staatsvorm. Dat was ook de belangrijkste overweging achter de indeling westers/niet-westers, die er in feite een was op basis van culturele verwantschap. Alleen was die basis niet theoretisch gefundeerd. De gedachte achter een clustering op basis van culturele nabijheid is dat dit een relevante, maar lastig meetbare, factor is bij de mate en snelheid van integratie van migranten. Migranten die uit landen komen met een culturele verwantschap met Nederland zullen *ceteris paribus* sneller hun weg vinden in de samenleving, zo is de veronderstelling.²⁵

De vraag is hoe die culturele verwantschap op een neutrale wijze kan worden geoperationaliseerd. Cultuur is een notoir lastig en moeilijk grijpbaar begrip. Een voorbeeld van de ongrijpbaarheid van het fenomeen cultuur voor de wetenschap is het werk van de Amerikaanse antropologen Alfred Kroeber en Clyde Kluckhohn.²⁶ Zij inventariseerden aan het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw meer dan 160 verschillende definities van cultuur.

22 Dit verband is overigens niet eenduidig. Vluchtelingen uit autoritaire landen zullen bijvoorbeeld democratischer gezind zijn dan de bevolking in het land van herkomst (zie bijvoorbeeld Van der Meer 2017).
23 Zie voor een onderzoek hiernaar, maar dan op basis van herkomstgebieden: Schmeets en Exel 2021.
24 Zie: www.gu.se/en/research/varieties-of-democracy-v-dem en <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>.
25 Martinović 2010; Zorlu 2013.
26 Kroeber en Kluckhohn 1952.

Onderzoekers en beleidsmakers kunnen bijvoorbeeld *religie* gebruiken als proxy voor een indeling op basis van culturele verwantschap. Religie is namelijk een belangrijke bron van normen en waarden en van culturele symbolen.²⁷ Ook een seculiere samenleving als Nederland is doordrenkt van christelijke symbolen – in taal en cultuur, in omgangsvormen, feestdagen, rites en ethische beginselen. Bovendien valt religie redelijk goed objectief vast te stellen. Onderzoekers die landen proberen te clusteren op basis van cultuur, gebruiken dit (impliciet) dan ook vaak.²⁸

Het is echter wel de vraag in hoeverre religie als zodanig specifiek genoeg is om als proxy te dienen voor het soort culturele verwantschap dat relevant is voor vraagstukken van integratie. Er bestaan soms grote culturele verschillen tussen landen met dezelfde religie. De grote wereldgodsdiensten zijn zo wijdverspreid dat er veel verschillen zijn tussen herkomstlanden die overwegend dezelfde religie hebben – denk aan landen als België, Polen, Mexico, Burundi en de Filipijnen, waar het katholicisme de overheersende godsdienst is. Bovendien hebben, door secularisering en immigratie, steeds meer landen een minder eenduidige religieuze signatuur. Dat maakt dat het maar de vraag is of clustering op basis van religie voldoende verfijning en theoretische onderbouwing biedt om informatief te zijn voor het maken van beleid op het terrein van integratie. Dat ligt uiteraard anders op andere terreinen waar religie expliciet onderdeel is van de beleidsvraag, zoals bij kerkenbouw of bijzonder onderwijs.

Een culturele clustering, die deels gebruikmaakt van religie, is de indeling die de politicologen Ronald Inglehart en Christian Welzel maakten op basis van de World Value Survey.²⁹ Zij rangschikken herkomstlanden op basis van twee dimensies. In de eerste plaats traditioneel/religieus versus rationeel/seculier en in de tweede plaats gericht op collectief overleven versus gericht op individuele zelfontplooiing. Op basis van deze twee dimensies onderscheiden ze acht verschillende clusters: Protestants Europa (Duitsland, Nederland, Scandinavische landen), Katholiek Europa (België, Frankrijk, Zuid- en Midden-Europa), Orthodox Europa (Balkan, Oost-Europa, Rusland), Engelssprekende landen (Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Australië), Confucianistische landen (China, Japan, Zuid-Korea), West- en Zuid-Aziatisch (India, Vietnam, Thailand), Afrikaans-Islamitisch (Midden-Oosten, Afrika) en Latijns-Amerikaans (Midden- en Zuid-Amerika, Filipijnen).

Door het gebruik van twee verschillende dimensies is hun classificatie behoorlijk verfijnd, want landen scoren verschillend op de verschillende dimensies. Bovendien is hun indeling empirisch uitgebreid onderbouwd en internationaal geaccepteerd. Ook is zij redelijk robuust door de tijd heen. Een clustering in acht standaardgroepen is voldoende handzaam voor tabellen en rapporten en biedt veel meer verfijning dan de dichotomie westers versus niet-westers. Substitutie is in dit geval bovendien lastig. De indeling die zij hanteren, is echter sterk Europa-centrisch – zij onderscheiden maar liefst vier verschillende Europese clusters tegenover bijvoorbeeld maar één cluster die heel Afrika en het Midden-Oosten omvat. Voor het onderzoek en beleid in Nederland is dit echter een voordeel, omdat de indeling redelijk goed aansluit bij de samenstelling van de grotere migrantengroepen in ons land.

27 Bijvoorbeeld Berger en Luckmann 1966; Bellah 1967

28 Bijvoorbeeld Cattell 1950; Bakacsi et al. 2002.

29 Zie: www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp en ook Inglehart en Welzel 2010.

Wel kent deze clustering performatieve bezwaren. Een meer generieke clustering van herkomstlanden op basis van levensbeschouwing kan leiden tot essentialisme en reïficatie. Indelingen op basis van religie en waarden kunnen een eigen leven gaan leiden en aanleiding geven tot stereotyperingen – denk aan het beeld van de zuinige protestantse noorderlingen versus de spilzieke katholieke zuiderlingen binnen de Europese Unie. Lastig is ook dat herkomstlanden vaak subculturen kennen; denk bijvoorbeeld aan de verschillende bevolkingsgroepen in Suriname. Bovendien zijn culturen dynamisch en kunnen migranten en hun kinderen afwijken van de cultuur in het herkomstland – hetzij omdat zij culturele elementen uit Nederland overnemen of nieuwe culturele praktijken ontwikkelen, hetzij omdat zij blijven vasthouden aan de gewoonten op het moment van migratie, die niet meer representatief zijn voor de actuele situatie in het herkomstland. Ook het omgekeerde is mogelijk: migranten komen juist naar ons land omdat zij meer affiniteit voelen met de culturele praktijken hier dan met die in het herkomstland.

Taalverwantschap als basis

Het laatste alternatief dat we bespreken, is clustering op basis van taalverwantschap. Ook dit is een culturele indeling, maar deze is specifiekere dan op basis van religie of waarden. Bovendien sluit zij beter aan op de concrete beleidsvragen die rond integratie spelen. Taalbeheersing – je verstaanbaar kunnen maken – is cruciaal voor veel aspecten van integratie, zoals onderwijs, werk, sociale contacten en politieke participatie.³⁰ Er zijn ook de nodige aanwijzingen dat het gemak waarmee immigranten Nederlands leren, samenhangt met hun moedertaal.³¹ Migrantengroepen die verwante talen spreken, zoals Duits, Deens, of Engels, leren sneller Nederlands dan migrantengroepen die talen spreken die niet verwant zijn aan het Nederlands, zoals Mandarijn of Japans. Vooral voor onderwijsbeleid, sociale cohesie en arbeidsmarktbeleid kan een indeling naar taalverwantschap theoretisch en beleidsmatig relevant zijn.

De indeling naar taalgroepen is wetenschappelijk uitgebreid onderbouwd. Zij biedt de nodige verfijning, omdat in de literatuur verschillende taalgroepen op verschillende niveaus van aggregatie worden onderscheiden. Ook is zij door de tijd heen redelijk stabiel, omdat de *lingua franca* in een herkomstland niet van de ene dag op de andere zal veranderen. Daarbij is het mogelijk om taalsubgroepen te onderscheiden als dat relevant is voor de specifieke migratie naar ons land. Dat maakt het bijvoorbeeld mogelijk onderscheid te maken tussen de taal van de migranten in ons land en de standaardtaal in het herkomstland. Taalgroepen zijn ook weinig waardegeladen labels, waardoor de negatieve performatieve effecten redelijk beperkt zullen zijn.

Een probleem bij het indelen van herkomstlanden naar taalgroep is dat, net als bij religie, taalgrenzen niet overeenkomen met de grenzen van landen. Dit geldt bijvoorbeeld voor Afrikaanse en Aziatische landen die kunstmatig getrokken koloniale grenzen hebben. Maar ook in Europa doen zich problemen voor als we landen willen indelen naar taalgroep. Zo loopt het al spaak bij onze zuiderburen, waar zowel Germaanse als Romaanse talen gangbaar zijn.

Een mogelijke manier om vanuit Nederlands perspectief landen te clusteren op basis van taalverwantschap is het maken van een onderscheid in drie grote groepen: 1) Germaanstalige landen; 2) landen waarin mensen overwegend een andere Indo-Europese taal spreken; 3) en landen waar de meeste inwoners een niet-Indo-Europese taal spreken.

De eerste groep bevat de landen waar de inwoners of de immigranten uit het betreffende land in Nederland overwegend een Germaanse taal spreken. In de praktijk hebben we het dan vooral over personen die Nederlands, Afrikaans, Duits, Engels of een Scandinavische taal³² als moedertaal hebben. Landen die tot deze groep behoren, zijn de Noordwest-Europese landen, Nederlands-Indië/Indonesië³³, Zuid-Afrika³⁴ en de Engelstalige landen in de Amerika's en Oceanië. Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen kunnen we ook tot deze landen rekenen, al heeft een aanzienlijk deel van de bevolking van deze herkomstlanden een niet-Germaanse moedertaal. De grote meerderheid van bevolking van de Nederlandse Antillen heeft namelijk al op jonge leeftijd kennisgemaakt met het Nederlands in het onderwijs. Dat geldt ook voor Suriname, waar het Nederlands tevens een belangrijke *lingua franca* in het contact tussen de verschillende bevolkingsgroepen is. Ook Sranantongo, een andere *lingua franca* in Suriname, kunnen we beschouwen als een Germaanse taal, aangezien deze creoolse taal hoofdzakelijk op het Engels is gebaseerd.³⁵

De tweede groep bij een indeling naar taalverwantschap zijn de landen waar een andere Indo-Europese taal de meest voorkomende moedertaal van de inwoners is. Deze Indo-Europese taalfamilie is weergegeven in figuur 1.³⁶

32 De belangrijkste Germaanse talen hebben we hier opgesomd op basis van hun afstand tot het standaard Nederlands (zie bijvoorbeeld Schepens et. 2013).

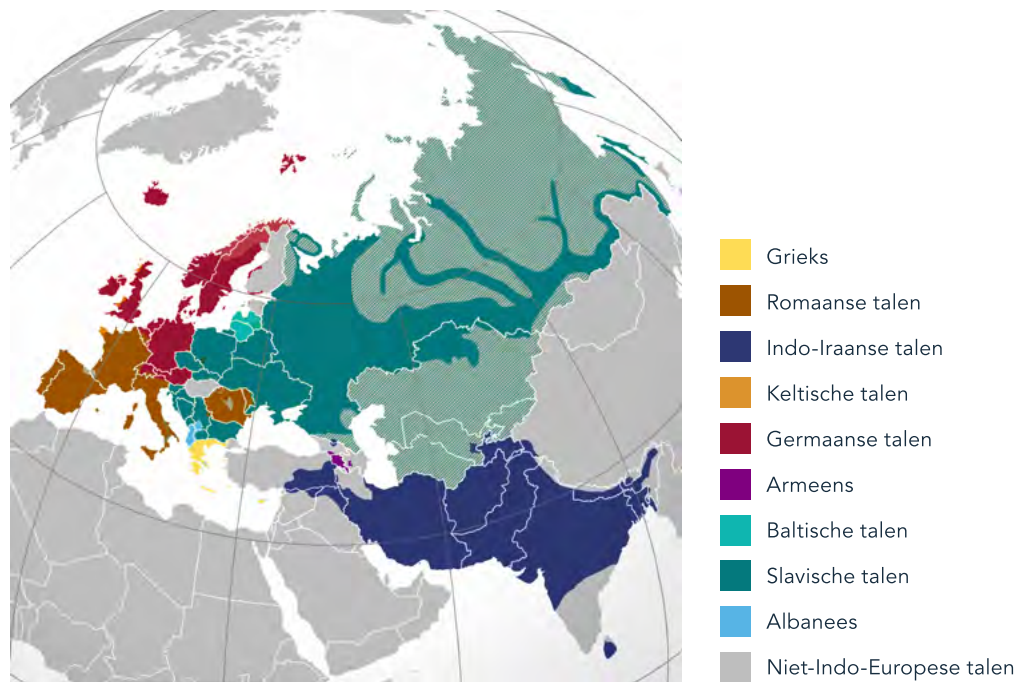
33 Tijdens de Japanse bezetting van Nederlands-Indië verbleven ongeveer 300.000 Europeanen in de archipel. Deze groep bestond uit circa 100.000 totoks (Nederlandse immigranten en hun nakomelingen) en circa 175.000 Indo-Europeanen, ook wel *indo's* genoemd. De laatstgenoemde groep bestaat uit nakomelingen uit relaties tussen (Indo-)Europeanen en inlanders die door de (Indo-)Europese ouder wettelijk waren erkend. Daarnaast woonden er 20.000 à 30.000 niet-Nederlandse Europeanen in Nederlands-Indië (Oostindie 2010). In de periode van 1946 (de *bersiap*-periode) tot en met 1962 (de Nieuw-Guineacrisis) kwamen er veel repatrianten naar Nederland. Omdat dit voornamelijk totoks en *indo's* waren, rekenen we mensen met een Indonesische/Nederlands-Indische achtergrond tot de individuen met een Germaanstalige achtergrond. Dit geldt ook voor de niet-Europese migranten die vanuit (voormalig) Nederlands-Indië naar Nederland kwamen in de decennia na de Tweede Wereldoorlog, zoals Zuid(oost)-Molukkers, Peranakan-Chinezen en Papoea's. Op basis van de gegevens uit het bevolkingsregister kunnen we deze groepen niet onderscheiden van de (Indo-)Europeanen met een Indonesische/Nederlands-Indische achtergrond.

34 Gedurende het apartheidsregime in Zuid-Afrika was er al sprake van een uittocht van hoogopgeleide Engelstalige Zuid-Afrikanen naar West-Europa (voornamelijk het Verenigd Koninkrijk), Noord-Amerika, Australië en Nieuw-Zeeland. In de jaren na de omverwerping van dit regime nam deze zogenaemde '*white brain drain*' sterk toe (Kalule-Sabiti et al. 2003). De Zuid-Afrikaanse gemeenschap in Nederland bestaat voor het grootste deel uit Zuid-Afrikanen die Afrikaans of Engels als moedertaal hebben.

35 Bijvoorbeeld Meijer en Muysken 1977.

36 Liguïsten verdelen de Indo-Iraanse subgroep vaak in een Iraanse en een Indo-Arische groep (en een kleine Nuristaanse groep in het oosten van Afghanistan). De scheidslijn tussen deze twee groepen loopt dwars door Pakistan (zie bijvoorbeeld Sims-Williams 2002).

Figuur 1. De verspreiding van Indo-Europese talen over Eurazië.

Bron: Wikimedia Commons

Bijna alle personen met een herkomstland in Europa waar geen Germaanse taal wordt gesproken, behoren dus tot deze groep. Lastige gevallen zijn Hongarije, Finland en Estland. In deze landen spreekt het merendeel van de bevolking een Finoegrische taal. Deze taalgroep, waartoe ook het Samisch behoort, is geen onderdeel van de Indo-Europese taalfamilie. Voor veel inwoners van Finland en Estland geldt echter dat ze al op jonge leeftijd een Indo-Europese taal beheersen of zelfs een Indo-Europese moedertaal hebben.³⁷ Hongarije is dus het enige Europese land dat eventueel kan worden ingedeeld in de derde groep van herkomstlanden waarvan de inwoners voor het overgrote deel een niet-Indo-Europese taal spreken.³⁸

Buiten Europa horen de Latijns-Amerikaanse landen tot deze groep van landen waar een niet-Germaanse Indo-Europese taal wordt gesproken. Dit geldt ook voor Armenië³⁹ en voor een groot deel van de landen in Centraal-Azië en op het Indische subcontinent. Vanaf het oosten van Turkije tot aan Bangladesh ligt een groot aaneengesloten gebied

37 Zo is Zweeds, naast Fins en Samisch, één van de officiële landstalen van Finland. De meeste Finnen beschikken over enige kennis van deze taal, omdat het voor alle scholieren in Finland verplicht is om Zweeds te leren (Latomaa en Nuolijärvi 2002). In Estland spreekt een groot gedeelte van de bevolking Russisch. Dit is vaak hun moedertaal, maar ook personen van boven de veertig spreken behoorlijk Russisch aangezien ze deze taal tot 1992 op school leerden (Mole 2012).

38 Een andere bijzondere groep zijn de in Nederland verblijvende Bulgaren. Bulgarije is een multi-etnisch land waarin naast etnische Bulgaren ook veel minderheden wonen. De grootste minderheidsgroep zijn de Turken die volgens de officiële bevolkingsstatistieken ongeveer 10 procent van de totale bevolking van Bulgarije uitmaken. Gijsberts en Lubbers (2013) interviewden voor hun onderzoek circa 400 in Nederland geregistreerde Bulgaren. Hiervan was volgens Gijsberts en Lubbers ongeveer de helft van Turks-Bulgaarse afkomst. Aangezien het overgrote deel van de Turkse Bulgaren ook Bulgaars (een Zuid-Slavische taal) spreekt, zijn zij toch in te delen bij de groep niet-Germaanse Indo-Europeestellige landen. Ook op Malta spreekt het grootste deel van de bevolking een niet-Indo-Europese taal. Het Maltees is namelijk een Semitische taal. Een groot deel van de Maltese bevolking spreekt echter ook Engels, de tweede officiële taal, en/of Italiaans (zie bijvoorbeeld Caruana 2013).

39 We hanteren hier de waterscheiding van de Kaukasus als grens tussen Europa en Azië.

waar op zijn minst een deel van de bevolking een Indo-Europese taal spreekt.⁴⁰ Zo zijn in ieder geval Iran, Afghanistan, Tadzjikistan en Pakistan te rekenen tot deze groep. Op het Indische subcontinent spreekt in elk land de meerderheid van de bevolking een Indo-Arische taal. Daarom horen ook deze herkomstlanden tot de groep niet-Germaans Indo-Europeestellige landen. De grote uitzondering hierop is het zuiden van India, waar 200 miljoen mensen een Dravidische moedertaal hebben.⁴¹ Ook in het noorden en het oosten van Sri Lanka wordt een Dravidische taal, het Tamil, gesproken. Omdat de meeste in Nederland woonachtige personen die Sri Lanka als herkomstland hebben, uit dit deel van het land komen,⁴² behoort Sri Lanka niet tot deze groep.

Ten slotte maken ook enkele kleine eilandstaten rond Afrika en in Oceanië deel uit van deze cluster. Kaapverdië is het enige herkomstland van deze staten dat, met bijna 23.000 personen in 2020, in kwantitatief opzicht van enige betekenis is. Het grootste deel van de bevolking op de Kaapverdische Eilanden spreekt namelijk een op het Portugees gebaseerde creolentaal (Kriolu).⁴³

De derde groep bevat alle overige landen van de wereld, die we kunnen labelen als de groep niet-Indo-Europeestellige landen. Indien onderzoekers geïnteresseerd zijn in de diversiteit binnen deze groep, kunnen zij deze landen ook verder verdelen op basis van taalfamilie, bijvoorbeeld Turks, Afro-Aziatisch, Niger-Congo, (Macro-)Altaïsch, Sino-Tibetaans, Tai-Kadai, Austroaziatisch en Austronesisch.

We mogen verwachten dat mensen die een andere Indo-Europese taal als moedertaal hebben, het moeilijker zullen vinden om Nederlands te leren dan degenen die een Germaanse taal al vloeiend spreken. Voor mensen die geen Indo-Europese taal als moedertaal hebben, is het echter door de bank genomen nog veel moeilijker om het Nederlands onder de knie te krijgen. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk dat taalverwantschap deels ten grondslag ligt aan het succes van jongeren met een Iraanse en Afghaanse achtergrond in het Nederlandse schoolstelsel.⁴⁴

Taalverwantschap is robuuster dan welvaart of politiek systeem en zal door de tijd heen minder snel wijzigen. Toch kunnen de kenmerken van de groepen die naar ons land komen door de tijd heen veranderen. Het beste voorbeeld is wederom de migratie uit Indonesië. In de toekomst zal het merendeel van de migranten uit Indonesië vermoedelijk van huis uit geen Nederlands meer spreken. De eerste generatie die na de dekolonisatie naar ons land kwam, sterft uit en de tweede generatie is aan het vergrijzen. Dat kan een reden zijn om Indonesië in de toekomst onder te brengen bij de niet-Indo-Europese groep. Een alternatief is om deze groep op te splitsen en de hedendaagse studenten en arbeidsmigranten met een Indonesische achtergrond in te delen bij de niet-Indo-Europese groep en niet meer bij de Germaanstalige groep. De 'oude' eerste generatie en de tweede generatie hoort dan wel nog bij de Germaanstaligen.

40 Als we gedetailleerd zouden inzoomen op Centraal-Azië, dan zal blijken dat in alle landen waar een Iraanse taal wordt gesproken ook een Turkse taal wordt gesproken. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor het geheel in het donkerblauw weergegeven Afghanistan, waar in het noorden meer dan vier miljoen etnische Oezbeken en Turkmene wonen (zie bijvoorbeeld Özey en Hashemi 2020).

41 Bijvoorbeeld Venkateswarlu 2020.

42 Bernts et al. 2012.

43 Bijvoorbeeld Carter en Aulette 2009.

44 Bijvoorbeeld Hartgers et al. 2018.

4 Conclusie: naar meervoudige indelingen

Het classificeren van herkomstgroepen vraagt een constant balanceren tussen empirische verfijning en informatieve nuance aan de ene kant en werkbaarheid en overzichtelijkheid aan de andere kant. Om tabellen en figuren enigszins overzichtelijk te houden kan het aantal clusters niet te groot worden. Standaardtweedelingen bieden een handzaam overzicht, maar doen de werkelijkheid al gauw geweld aan.

De alternatieven die we in deze policy brief hebben besproken, bieden de ruimte om meervoudige indelingen te maken, al naar gelang de subtiliteit die gewenst is en naar gelang de onderzoeks- of beleidsvraag die beantwoord moet worden. Door af te zien van standaardtweedelingen en vaker per onderzoeksvraag of beleidsdossier verschillende clusterings en labels te gebruiken, neemt de kans ook af dat labels negatieve associaties oproepen – zoals in het verleden met generieke labels als ‘niet-westers’ of ‘allochtoon’ het geval was. Dit kan eraan bijdragen dat de nieuwe clusterings en labels de tand des tijds beter doorstaan.

Belangrijkste bevindingen

- Het gebruik van classificaties op basis van herkomstland in onderzoek en beleid blijft zinvol en legitiem, mits dat zorgvuldig gebeurt.
- Het is tijd om afscheid te nemen van de standaardtweedeling ‘westers/niet-westers’. Ze is theoretisch niet goed onderbouwd en daardoor lastig navolgbaar, omdat onduidelijk is wat de criteria zijn op grond waarvan het ene herkomstland als westers wordt gezien en het andere niet. Ze is bovendien steeds minder informatief en ze heeft een negatieve connotatie.
- Onderzoekers en beleidsmakers dienen standaardindelingen bij de clustering en labeling op basis van herkomstlanden zoveel mogelijk te vermijden. Ze zijn handzaam, maar bieden onvoldoende informatieve verfijning en hebben een risico op stereotyperingen.
- Vaak is clustering helemaal niet nodig, omdat kan worden volstaan met een substitutievariabele, zoals economische ontwikkeling.
- Als clusters toch gebruikt worden, dan dient de onderzoeks- of beleidsvraag te bepalen hoe de clustering van landen eruitziet.
- Afhankelijk van de onderzoeksvraag kan clustering op basis van geografie, staatsvorm, cultuur, of taalverwantschap een optie zijn.
- Het verdient de voorkeur om bij clustering uit te gaan van de kenmerken van de in Nederland aanwezige migrantenpopulatie en niet van de overheersende kenmerken in het herkomstland zelf. Deze twee komen meestal overeen, maar dat hoeft niet altijd het geval te zijn.

Literatuur

- Bakacsi, G., S. Takács, A. Karácsonyi en V. Imre (2002) 'Eastern European cluster: Tradition and transition', *Journal of World Business* 37, 1: 69-80.
- Bellah, R.N. (1967) 'Biblical religion and civil religion in America', *Dædalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences* 96, 1 1-21.
- Berger, P.L. en T. Luckmann (1966) *The social construction of reality: A treatise in the sociology of. Knowledge*, New York: Doubleday.
- Bernts, A., P.J.C.L. van der Velde en J. Kregting (2012) *Evaluatie Boeddhistische Unie Nederland*, Nijmegen: Kaski.
- Bovens, M., M. Bokhorst, R. Jennissen en G. Engbersen (2016) *Migratie en classificatie: Naar een meervoudig migratie-idioom*, WRR Verkenning 34, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Carter, K. en J. Aulette (2009) 'Creole in Cape Verde: Language, identity and power', *Ethnography* 10, 2: 213-236.
- Caruana, S. (2013) 'Italian in Malta: A socio-educational perspective', *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16, 5: 602-614.
- Cattell, R.B. (1950) 'The principal culture patterns discoverable in the syntal dimensions of existing nations', *The Journal of Social Psychology* 32, 2: 215-253.
- Dagevos, J. (2007) 'Arbeid en inkomen', blz. 131-162 in: Dagevos, J. en M. Gijsberts. (red.) *Jaarrapport Integratie 2007*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Frissen, P.H.A., S. Harchaoui, A. van Diepen en R. Janssens (2012) *Tussen afkomst en toekomst: Etnische categorisering door de overheid*, Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Gijsberts, M. en M. Lubbers (2013) *Nieuw in Nederland: Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Haar, M. van der en D. Yanow (2011) 'Allochtoon als metafoor en categorie: Over de handelingsimplicaties van beleidstaal', *Beleid en maatschappij* 38, 2: 25-43.
- Ham, M. en J. van der Meer (2012) *De etnische bril: Categorisering in het integratiebeleid*, NIDI-boek, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hartgers, M., N. Kuipers en F. Linder (2018) 'Onderwijs', blz. 45-67 in M. de Mooij, C. Bloemendal en D. Dieleman (red.) *Jaarrapport Integratie 2018*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Herweijer, I., J. Iedema, en I. Andriessen (2016) 'Prestaties en loopbanen in het onderwijs', blz. 35-60 in: W. Huijnk. W. & I. Andriessen (red.) *Integratie in zicht? De integratie van migranten in Nederland op acht terreinen nader bekeken*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Inglehart, R. en C. Welzel (2010) 'Changing mass priorities: The link between modernization and democracy', *Perspectives on Politics* 8, 2: 551-567.
- Jacobs, D. en J. Tillie (2004) 'Introduction: Social capital and political integration of migrants', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30, 3: 419-427.
- Kalule-Sabiti, I., D. Lucas en Y. Amoateng (2003) 'Stripping South Africa of its human capital', *Development Bulletin*, 62: 126-128.
- Karimi, M., S. Haghpanah, A. Farhadi en M.Yavarian (2012) 'Genotype-phenotype relationship of patients with β -thalassemia taking hydroxyurea: A 13-year experience in Iran', *International Journal of Hematology* 95, 1: 51-56.
- Keij, I. (2000) 'Aantallen allochtonen volgens verschillende definities', *Maandstatistiek Bevolking*, 48 (mei): 14-17.

- Kroeber, A.L. en C. Kluckhohn (1952) 'Culture: A critical review of concepts and definitions', *Papers of the Peabody Museum of Archaeology & Ethnology*, Harvard University.
- Latomaa, S. en P. Nuolijärvi (2002) 'The language situation in Finland', *Current Issues in Language Planning* 3, 2: 95-202.
- Martinović, B. (2010) *Interethnic contacts: A dynamic analysis of interaction between immigrants and natives in Western countries*, Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Meer, T.W.G. van der (2017) 'Political Trust and the "Crisis of Democracy"', in W.R. Thompson (red.), *Oxford Research Encyclopedia of Politics (Oxford Research Encyclopedias)*, Oxford: Oxford University Press.
- Meijer, G. en P.C. Muysken (1977) 'On the beginnings of pidgin and creole studies: Schuchardt and Hesseling', blz. 21-48 in: A. Valdman (red.), *Pidgin and Creole Linguistics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mole, R. (2012) *The Baltic States from the Soviet Union to the European Union: Identity, discourse and power in the post-communist transition of Estonia, Latvia and Lithuania*, London: Routledge.
- Oostindie, G. (2010) *Postkoloniaal Nederland: Vijfenzestig jaar vergeten, herdenken, verdringen*, Amsterdam: Bert Bakker.
- Özey, R. en S.R. Hashemi (2020) 'Investigating the political factors of Afghan migration', *International Journal of Geography and Geography Education*, 42: 263-277.
- Schepens, J.J., F. van der Slik en R. van Hout (2016) 'L1 and L2 distance effects in learning L3 Dutch', *Language Learning* 66, 1: 224-256.
- Schmeets, H. en J. Exel (2021) *Vertrouwen van migranten in medemens en instituties*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/vertrouwen-van-migranten-in-medemens-en-instituties>.
- Simon, P. (2008) 'The Choice of Ignorance: The Debate on Ethnic and Racial Statistics in France', *French Politics, Culture and Society* 26, 1: 7-31.
- Sims-Williams, N. (2002) (red.) *Indo-Iranian languages and people*, London: British Academy.
- Weijters, G. en P. Scheepers (2003) 'Verschillen in sociale integratie tussen etnische groepen: Beschrijving en verklaring', *Mens & Maatschappij* 78, 2: 144-157.
- Venkateswarlu, K. (2020) *Colonialism, orientalism and the Dravidian languages*, New Delhi: Routledge.
- Verbeek, S.R. (2012) *Diversity Policies and Ethnic Minority Representation, Dissertation Sociology Department*, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR).
- Verbeek, S.R. (2013) 'Arbeidsmarkt: evenredigheid, diversiteit, gelijke behandeling. Een analytisch kader, een terugblik en een vooruitblik', blz. 115-137 in L. Coello, J. Dagevos, C. Huinder, J. van der Leun en A. Odé (red.) *Het minderhedenbeleid voorbij: motieven en gevolgen*, Amsterdam: Amsterdam University Press (AUP).
- Zorlu, A. (2013) 'Occupational adjustment of immigrants in the Netherlands', *Journal of International Migration and Integration* 14, 4: 711-731.

Afscheid van westers en niet-westers

Naar meervoudige indelingen van herkomstgroepen

In deze policy brief pleit de WRR om de standaardindeling van personen met een migratieachtergrond in westers en niet-westers niet meer te gebruiken in onderzoek en beleid. Standaardtweelingen zijn handzaam, maar bieden onvoldoende informatieve verfijning en kunnen leiden tot stereotyperingen. Vaak is clustering helemaal niet nodig, omdat men kan volstaan met de herkomstlanden zelf, of met een substitutie-variabele, zoals economische ontwikkeling. In plaats hiervan zou de beste manier om herkomstlanden te clusteren moeten afhangen van de onderzoeks- of beleidsvraag, als het al nodig is om te clusteren of om überhaupt het herkomstland van personen op te nemen in onderzoek of beleidskwesties.

